

קיצור תולדות ההגדה: היסטוריה, מבנה ומשמעות

[1] הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויילל, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

[2] מה נשתנה הלילה הזה מפל הלילות? שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה - כלו מצה! שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, - הלילה הזה מרור! שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, - הלילה הזה שתי פעמים! שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין, - הלילה הזה כלנו מסבין!

[3] עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה.

[4] ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים.

ואפילו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו זקנים, כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח.

[5] מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

[6] אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא: שנאמר, למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות. וחכמים אומרים: ימי חייך - העולם הזה, כל ימי חייך - להביא לימות המשיח.

[7] ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.

[8] כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר? מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם? ואף אתה אומר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר? מה העבדה הזאת לכם? לכם - ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לי - ולא לו. אילו היה שם, לא היה נגאל. תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו יי ממצרים, מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול - את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים.

[9] יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה - בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

[10] מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבדתו, שנאמר: והושע אל כל העם, כה אמר יי אלהי ישראל: בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואתן לעשו את הר שער לרשת אתו, ויעקב ובניו ירדו מצרים.

[11] ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ, לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר: ויאמר לאברהם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ויעבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברקש גדול.

[12] והיא שעמדה לאבותינו ולנו! שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

[13] צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר: ארמי אבד אבי, ויכד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב. ויכד מצרימה - אנוס על פי הדבור. ויגר שם - מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, שנאמר: ויאמרו אל פרעה, לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך, כי כבד הרעב בארץ כנען. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. במתי מעט - כמה שנאמר: בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ועתה שמך יי אלהיך ככוכבי השמים לרב.

ויהי שם לגוי - מלמד שהיו ישראל מציינים שם. גדול, עצום - כמה שנאמר: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, ותמלא הארץ אתם. ורב - כמה שנאמר: רבבה קצמח השדה נתתיר, ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים, שדים נלכו וישערו צמח, ואת ערם וערה. ואעבר עליה וארא מתבוססת בדמיה, ואמר לך בדמיה חיי, ואמר לך בדמיה חיי. וירעו אתנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבדה קשה. וירעו אתנו המצרים - כמה שנאמר: הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שגאינו ונלחם בנו, ועלה מן הארץ. ויענונו - כמה שנאמר: וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם. ויבן ערי מסכנות לפרעה. את פתם ואת רעמסס. ויתנו עלינו עבדה קשה - כמה שנאמר: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרה. ונצעק אל יי אלהי אבותינו, וישמע יי את קלנו, וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ונצעק אל יי אלהי אבותינו - כמה שנאמר: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו, ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה. וישמע יי את קלנו - כמה שנאמר: וישמע אלהים את נאקתם, ויזכור אלהים את בריתו את אברהם, את יצחק ואת יעקב. וירא את ענינו - וזו פרישות דבר ארץ, כמה שנאמר: וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת עמלנו - אלו הבנים. כמה שנאמר: כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון. ואת לחצנו - זה הדחק, כמה שנאמר: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם. ויוציאו יי ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה, ובמרא גדל, ובאותות ובמפתים. ויוציאו יי ממצרים - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שנאמר: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אני יי. ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך והפיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - אני ולא השליח. אני יי - אני הוא ולא אחר. ביד חזקה - זו הדבר, כמה שנאמר: הנה יד יי הויה במקנה אשר בשדה, בסוסים, בחמרים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאד. ובזרע נטויה - זו התרב. כמה שנאמר: וחרבו שלופה בידו, נטויה על ירושלים. ובמרא גדל - זו גלוי שכינה, כמה שנאמר: או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים, ובמלחמה וביד חזקה ובזרע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך. ובאותות - זה המטה, כמה שנאמר: ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתת. ובמפתים - זה הדם, כמה שנאמר: ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותימרות עשן. דבר אחר: ביד חזקה - שמים, ובזרע נטויה - שמים, ובמרא גדל - שמים, ובאותות - שמים, ובמפתים - שמים. אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מפת בכורות.

[14] רבי יהודה היה נותן בהם סמנים: דצ"ר עד"ש באח"ב.

[15] רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר? ויאמרו החרטמים אל פרעה: אצבע אלהים הוא, ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יי במצרים, וייראו העם את יי, ויאמינו ביי ובמשה עבדו. כמה לקו באצבע? עשר מכות. אומר מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה - אחת, וזעם - שמים, וצרה - שלש, משלחת מלאכי רעים - ארבע. אומר מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות. רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. חרון אפו - אחת, עברה - שמים, וזעם - שלש, וצרה - ארבע, משלחת מלאכי רעים - חמש. אומר מעתה: במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.

[16] כמה מעלות טובות למקום עלינו! אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו. אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם, דיינו. אלו עשה באלהיהם, ולא הרג את בכוריהם, דיינו. אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם, דיינו. אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים, דיינו. אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו. אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרנו בתוכו, דיינו. אלו שקע צרנו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, דיינו. אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן, דיינו. אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת, דיינו. אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני, דיינו. אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה, דיינו. אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו. אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה, דיינו. על אחת, כמה וכמה, טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו: שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלהיהם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הים, והעבירנו בתוכו בחרבה, ושקע צרנו בתוכו, וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, והאכילנו את המן, ונתן לנו את השבת, וקרבנו לפני הר סיני, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

[17] רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור.

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, על שום מה? על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: ואמרתם זבח פסח הוא ליי, אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל, ויקד העם וישתחוו. מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להתמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות, כי לא חמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתממה, וגם צדה לא עשו להם. מרור זה שאנו אוכלים, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר: ומררו את חיייהם בעבדה קשה, בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרה.

[18] בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר: ואותנו הוציא משם, למען הביא אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.

[19] לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה: הללויה.

1. משנה פסחים י, ד-ה [על פי כתב יד קאופמן]

מזגו לו כוס שיני. וכן הבן שואל. אם אין דעת בבן אביו מלמדו. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות [אין] אנו מטבלים אפילו פעם אחת. הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה. הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלים בשר צלי שלוק ומבושל. הלילה הזה כולו צלי. לפי דעתו שלבן אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורשים מ"ארמי אבד אבי" עד שהוא גומר כל הפרשה. רבן גמליאל אומר. כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. פסח מצה ומרורים. פסח. על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מרורים. על שם שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים. מצה. על שם שניגאלו. לפיכך אנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האילו והוציאנו מעבדות לחירות. ונאמר לפניו הללו יה.

2. בבלי פסחים קטז ע"א

מאי גנות?

רב אמר מתחלה ורבא אמר עבדים היינו

א"ל רב נחמ' לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא טובא, מאי בעי למימר? אמר ליה בעי אודוויי ושבוחי טובא. פתח ואמר עבדים.

3. ירושלמי פסחים י, ד

רב אמר. [מ]תחילה. צריך להתחיל. "בעבר הנהר ישבו אבותיכם" וגו'.

4. הגדה של פסח מן הגניזה [הגדת גרינסטון]

לפי דעתו שלבן אביו מלמדו, מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואומר בעבר הנהר ישבו אבותיכם...

5. דברים ו

(כ) פי ישאלך בנך מתר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם: (כא) ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יי ממצרים ביד חזקה: (כב) ויתן יי אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעיניו: (כג) ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו:

6. דברים כ"ו

(א) והיה כי תבוא אל הארץ אשר יי אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה: (ב) ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארץ אשר יי אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר יי אלהיך לשכן שמו שם: (ג) ובאת אל הפה אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליי אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יי לאבותינו לתת לנו: (ד) ולקח הפה הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי אלהיך: (ה) וענית ואמרת לפני יי אלהיך ארמי אבד אבי וייך מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורבי: (ו) וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו

עבדה קשה: (ז) ונצעק אל :: אלהי אבותינו וישמע :: את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (ח) ויוצאנו :: ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: (ט) ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי :: והנחתו לפני :: אלהיך והשתחוית לפני :: אלהיך: (יא) ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך :: אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך:

7. יהושע כ"ד

ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: (ב) ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר :: אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: (ג) ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ כנען וארב וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק: (ד) ואתן לי יצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: ... (ה) ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים: (ו) ועתה יראו את :: ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ::